

IŠ ATSIMINIMŲ APIE J. JABLONSKIĮ

M. RAČKAUSKAS

Joną Jablonskį turėjau progą pažinti 1903 metų rudenį, kada jis apsigyveno Šiauliuose. Iki tol mes, Šiaulių gimnazijos mokiniai, maža nežinojom apie J. Jablonskį. Girdėjom tik jį parašius ir Petro Kriaušaičio pseudonimu išleidus lietuvių kalbos gramatiką, kurios tačiau niekas iš mūsų, VIII klasės mokinių, ne tik skaitęs, bet ir matęs nebuvo.

Kartą, atvažiavęs iš Kurtuvėnų į Šiaulius, Povilas Višinskis paragino mus, aštuntokus, pasinaudoti proga ir pasimokyti iš J. Jablonskio lietuvių kalbos teorijos. Tiesą pasakius, mums ne tik tos kalbos teorijos, bet ir paprasčiausios praktikos trūko. Vienas kitas mūsų šiek tiek grabaliojo žemaitiškai, bet žmoniškai pakalbėti niekas nemokėjo. Tuo tarpu gimnazijoje dėstomas kalbas mokėjome neblogai. O buvo tada privalomos penkios kalbos: rusų, graikų, lotynų, prancūzų ir vokiečių. Į savos, lietuvių kalbos, nemokėjimą žiūrėjom pro pirštus, ir ne tik mes, mokiniai, bet beveik visi mūsų aplinkos žmonės taip žiūrėjo. Svarbu buvo gerai mokėti rusiškai ir lenkiškai, kalbėti valdininkų ir ponų kalbomis. Mažne visi mes, aštuntokai, kalbėjome rusiškai kaip šaunūs valdininkai, lenkiškai — kaip tikri ponai, o lietuviškai... kaip šiaučiai. Į tokią nenormalią būklę, į tokį mūsų apsileidimą pirmas atkreipė dėmesį Višinskis, labai lipšnaus būdo žemaitis. Maloniai šypsodamasis, ėmė jis mandagiai gėdinti mus ir įrodinėti, kad, susipažinę su J. Jablonskiu ir pabendravę su juo, pabusim iš tautinio apsnūdimo ir pasijusim esą lietuviai, o ne cariniai valdininkai ar lenkiški ponai.

Netrukus susidarė būrelis mokinių, pasiryžusių pasimokyti pas J. Jablonskį. Vieni į tą būrelį stojo iš principo — tikrai norėjo pramokti lietuviškai, kiti įsirašė dėl to, kad tokių būrelių už mokyklos sienų sudarymas gimnazijos vadovybės netoleruojamas ir pavojingas, taigi pastarieji pasielgė pagal teisingą Ovidijaus pasakymą: quod licet ingratumst, quod non licet acrius urit (kas leidžiama, tas nemiela; kas draudžiama, tas ypatingai traukia).

Iš pradžių būrelyje buvo keliolika mokinių, bet veikiai didesnė dalis jų nubyėjo, ir liko mūsų tik septyni (iš VIII kl. penki mokiniai, iš VII — vienas ir vienas pašalinis — Vaitiekūnas, J. Jablonskio bendradarbis).

J. Jablonskis sutiko mokyti mus sekmadieniais, tuoj po rytinių pamaldų, į kurias mokiniai privalėjo lankytis. Pirmą sutartą sekmadienį susirinkom Daujotienės bendrabutyje ir laukėm ateinant mokytojo, J. Jablonskio dar nebuvom matę, tik girdėjom iš Višinskio jį eilę metų mokytojavirus pirma Mintaujos, paskui Revelio (dab. Talino) gimnazijose. Taigi tikėjomės pamatyti jeigu ne išdidų mokytoją-futliarą, kaip mūsųškiai, tai vis dėlto kitokį, negu koks pasirodė. Į kambarį įėjo neaukštas, plika galva, mėlynakis žmogelis, su išblukusiu apsiaustu-pelerina ant pečių; dar duryse apmetė mūsų kompaniją maloniu žvilgsniu ir, porą kartų pabraukęs į saują suimtą smailą barzdikę, tyliai pasakė:

— O langines reikia priverti. . .

Toks J. Jablonskio atsargumas buvo vietoje: nors Šiauliuose jis gyveno ne policijos priežiūroje, kaip prieš tai Pskove, vis dėlto ir čia, be jokios abejonės, buvo šnipų sekamas kiekvienas jo žingsnis, ir jeigu policijai pavyktų įrodyti, kad buria aplink save gimnazistus, jam būtų iškelta nauja byla.

J. Jablonskis visiems mums paspaudė rankas ir, kiek apsidairęs, atsisėdo ant lovos. Padėjęs greta savęs portfelį ir išsiėmęs iš jo kelis lapelius — vienus prirašytus, kitus švarius, pradėjo klausinėti, kiek kiekvienas mūsų moka lietuviškai ir kokių dar, be rusų ir lenkų, moka kalbų. Rezultatas buvo liūdnas: niekas iš mūsų nepasisakė mokąs lietuviškai, tik visi — šiek tiek žemaitiškai. Iš J. Jablonskio veido buvo matyti, jog jis to ir tikėjosi, nė kiek nenustebo.

Pabaigęs apklausinėjimą ir susižymėjęs mūsų pavardes, ėmė pasakoti apie tarmes, kuo jos tarp savęs skiriasi, kas kuria tarme yra parašyta ir kada parašyta bei išspausdinta. J. Jablonskiui aukštinant panemuniečių tarmę ir tvirtinant, jog aukštaičių tarmė įveiks raštuose žemaitišką, Mikulskis (žemaitis nuo Plungės) pakėlė ranką, kaip mokinyš per pamoką.

— Sveikas nori ką pasakyti? — paklausė J. Jablonskis.

— Man labiau patinka mūsų, žemaitiška, kalba. . . Noriu paklausti, ar jau tikrai taip bus, kad visi mūsų žmonės kalbės ir rašys tik aukštaitiškai, o žemaitiški raštai nebebus spausdinami.

— Literatūrinė kalba, — atsakė patylėjęs J. Jablonskis, — arba rašomoji kalba, ką vokiečiai vadina „Schriftsprache“, visose tautose būna viena, ir atskiros tarmės turi jai nusilenkti. Jei kas ir spausdinama tarmiškai parašyta, tai vien siauram lingvistikos mokslo reikalui, ne platesniems gyventojų sluoksniams. Taip, pavyzdžiui, yra ir Rusijoje, kur „окающие“ neturi savos atskiros literatūros, o naudojami literatūra, parašyta bendrine rusų kalba; taip yra ir su vokiečių „Plattdeutsch“ ir „Niederdeutsch“, taip buvo ir senovės graikuose, kur atikinė tarmė virto visos Graikijos literatūrine kalba, o eolėnų, dorėnų ir kitos tarmės nors ir neišnyko, bet turėjo nusilenkti atikinei, ir šiam reikalui tinka Homero pasakymas: héis

basilėus, heis koīranos ésto (tebūnie vienas karalius, vienas valdovas) — graikiškai baigė J. Jablonskis.

Tačiau J. Jablonskio išvedžiojimai aukštaičių tarmės naudai mūsų, žemaičių, neįtikino, bent iš pradžių: jis, mūsų manymu, nieko ypatingo nepasakė aukštaičių tarmės naudai, nepasakė, kodėl būtent žemaičiai turi nusilenkti aukštaičiams. Kai kurie žemaičiai ilgą laiką spyrės aukštaičiams ir nenorėjo pripažinti jų pirmenybės. Dar 1938 m., kada suvalkiečių tarmė jau viešpatavo literatūroje be konkurentų, vienas žemaitis — rašytojas yra parašęs: „pasitaiko mandruolių, kurie išdidžiai pamoko žemaičius, kad žemaitiškai rašyti nedera. Spiaukim, žemaičiai, į kvailių priekaištus, ne tik rašykim, kas nori, žemaitiškai, bet ir viešai reiškimės su savo sodos kalba savo sueigose, šventėse, iškilmėse...“.

Šį pirmą mūsų mokslo sekmadienį J. Jablonskis dėstė fonetikos dalykus: skirtumą tarp ilgųjų ir trumpųjų garsų, priebalsių suskirstymą ir jų tarimą, nosinių garsų istoriją — visa tai iliustruodamas gausiais pavyzdžiais, kuriuos skaitė iš savo atsineštų lapelių. Susidomėjom kirčiavimu, kuris daugeliu atvejų skyrėsi nuo žemaitiško kirčiavimo. J. Jablonskio sakomus pavyzdžius ir skelbiamus kalbos įstatymus (taip jis tada vadino gramatikos taisykles) užsirašydavom ir savo užrašus atiduodavom jam. Ištaisęs juos, kitą sekmadienį grąžindavo. Ką aiškindamas, dažnai griebdavos kitų, mums žinomų, kalbų. Pavyzdžiui, mums dar nežinomą žodį *rūšis* lygino su vokiečių „Gattung“, *sqjungą* — su lotynišku „coniunctio“, *vesdinu* — „ducendum curo“, *mesdinu* — „iaciendum curo“ ir pan. *Nušalau rankas* pasakyme papildinį *rankas* vadino mums žinomu „accusativus graecus“ prie aktyvo, o pasakyme *aviną duotas, dar gaidžio geidžia* papildinį *aviną* vadino „accusativus graecus“ prie pasyvo. J. Jablonskis savo pavyzdžiams dažnai vartodavo ir nešvankius liaudies posakius; pvz., aiškindamas instrumentaliao vartojimą, siūlė pavyzdį: *viena šikna dviejų suolų neužsėsi* ir kt.

Per kelis sekmadienius susipažinom su pagrindinėmis rašomosios kalbos ypatybėmis, ir į pamokų pabaigą aukštaitiška tarmė ėmė mums patikti. Čia daug reiškė J. Jablonskio malonus būdas, jo nepaprasta meilė lietuvių kalbai, jo gražus, melodingas tarimas. Kiekvieną, kad ir menkiausią turinio atžvilgiu, sakinį jis taip pasakydavo, kad sakiny pasidarydavo nebe menkas, o svarus, įdomus, malonus, vertas šimtą kartų pakartoti ir atsiminti. Ypatingu būdu mokėjo ištarti *u* nosinį: nors ir neteikė tam garsui nosinio atspalvio, bet buvo aiškiai jaučiama, kad tas ilgasis *u* yra būtent nosinis. J. Jablonskio mums tada padiktuotas sakiny *kad atsikeltų, dangų paremtų; kad rankas turėtų, vagį pagautų; kad prašnekėtų, daug pasakytų* neišdildomai įstrigo į atmintį — ne dėl savo turinio, bet dėl ypatingai melodingo ir malonaus jo tarimo. Panašų skambų tarimą teko man išgirsti tik iš senų zanavykų moterėlių, kai vokiečių okupacijos laikais slapčiaus tuose kraštuose.

Kad J. Jablonskis buvo nepaprastai jautrus ne tik savo kalbai, bet ir kitoms kalboms, matyti iš šito pavyzdžio. 1911 m. žiemą J. Jablonskis atvyko iš Bresto, kur jis tada mokytojavo, į Peterburgą, į klasikų suvažia-

vimą, žinomą pavadinimu „Первый всероссийский съезд преподавателей древних языков“. Į tą suvažiavimą ir aš atvykau iš tolimos Besarabijos. Po vieno posėdžio privatdocentas Volteris pasikvietė J. Jablonskį ir mane pietų. Ilgai ėjom Nevskio prospektu į vadinamąją Vasilevskij ostrov, kur gyveno Volteris. J. Jablonskis jau tada šlubavo (vilko kairę koją) ir slinko įsikibęs į mano ranką. Eidami išsikalbėjom apie mūsų, klasikų, darbą mokykloje. J. Jablonskis primygtinai reikalavo, kad kraustyčiaus arčiau Lietuvos, o gal net ir į pačią Lietuvą; Šiauliuose esanti vakansija klasikui; jam, J. Jablonskiui, tos vietos neduosią, o manęs čia niekas nežinaš, galiu drąsiai į tą vietą prašytis; jis pažįstas apygardos inspektorių Pigulevskį ir pasikalbėsiąs su juo mano reikalu. Ką tada J. Jablonskis pažadėjo, tą ir ištesėjo: tų metų rudenį gavau iš jo žinutę, kad tuoj vykčiau į Vilnių, kad Pigulevskis rezervavo man vietą Šiaulių gimnazijoje. Į Vilnių atvykau, bet skaudžiai apsvyliau. Pirmas Pigulevskio klausimas buvo, kur aš baigiau gimnaziją. Sužinojęs, kad Šiauliuose, atsisakė skirti mane į Šiaulius, o pasiūlė vietą Veližo gimnazijoje. Mat, J. Jablonskis nepasakė, o Pigulevskis jo nepaklausė, kur aš baigęs gimnaziją. Vykti į Veližą, blogiausią visoje apygardoje vietą (deja, ir J. Jablonskis netrukus po to ten vargo), J. Jablonskis nepatarė, ir reikėjo grįžti į senąją vietą Besarabijoje.

Pas Volterį kalbėjom rusiškai, nes jo žmona lietuviškai nemokėjo. Pietų metu vienas Volterio auklėtinis, gabus klasikas, bet arogantiškas ir ambicijos kupinas jaunuolis, kreipėsi į mus:

— Jūs, be abejo, laikot save klasikinių kalbų mokovais, o aš nesu tikras, kad taip būtų. Įtikinkit mane, taisyklingai išvertę du lotyniškus žodžius „fundus licet“.

J. Jablonskis paglostė barzdą, pasibraukė plikę ir susimąstė. Deja, jis, kaip ir aš, staiga užklupti, nemokėjom tų dviejų žodžių žmoniškai išversti. Po valandėlės patenkintas jaunuolis pasakė taisyklingą vertimą:

— Недвижимое имущество продается с молотка (nejudomas turtas parduodamas iš varžytynių).

Grįždami iš vaišių, kalbėjom apie mus ištikusį nemalonumą.

— Čia tas jaunuolis bus pasielgęs kaip išdykęs mokinukas,— pastebėjo J. Jablonskis:— susiradęs kokį retesnę posakį, džiūgauja, kai mokytojas ex abrupto nesusigauja.

Po to praėjo keliolika metų, ir jautrus kalbos dalykams J. Jablonskis, kai pas jį užeidavau, šypsodamasis primindavo:

— O *fundus licet* nemokėjom žmoniškai išversti. . .

J. Jablonskis turėjo vieną silpnybę: lietuvi, nemokantį taisyklingai kirčiuoti, laikė nerimtu žmogumi, neatsižvelgdamas į kitus to lietuviuo nepelnus. Apie vieną žymų lietuvių literatūros mokovą yra man taip pasakęs:

— Iki šiol maniau jį rimtesnį esant. Bet štai, kalbėdamas su manim, jis kirčiavo *medžiagà, rūšis, darbùs*. . . Nerimtas vyras, nerimtas,— kartojo J. Jablonskis, braukydamas barzdą.

Kaip žemaitis, daug turėjau (ir dabar tebeturiu) vargo su kirčiavimu. Kalbėdamas su J. Jablonskiu ir nenorėdamas, kad ir mane palaikytų nerimtu, žodžius, dėl kurių taisyklingo kirčiavimo abejoju, sakydavau J. Jablonskiui rusiškai arba lenkiškai, kartais lotyniškai. Jis, matyti, suprasdavо mano gudravimą, bet nepykdavo: kartą girdėjau jį atsiliespus apie vieną netaisyklingai kirčiuojantį žmogų:

— Verčiau tylėtu, jei nemoka kalbėti, arba šnekėtu ta kalba, kurią moka.

1913 m. rudenį gavau iš J. Jablonskio laišką. Jis rašė, kad Gardino grafo Tormasovo vardo gimnazijoje, kur jis tada dirbo, yra laisva vieta klasikui ir kad Pigulevskis sutinka paskirti mane į tą vietą. Kvietė tuoj atvykti. Tačiau Odesos mokslo apygardos kuratorius sutiko atleisti mane tik pavasarį, nes mokslo metai jau buvo prasidėję ir nebuvo kuo mane pakeisti. Bet kitų metų vasarą prasidėjo pasaulinis karas, man nepavyko nusikraustyti į Gardiną, santykiai su J. Jablonskiu nutrūko.

Grižęs 1921 metais į Lietuvą, nedelsdamas apsilankiau pas J. Jablonskį Kaune. Jis jau buvo visai paliegęs, gulėjo lovoj arba apklotas sėdėjo fotely. Bet protas jo nė kiek nenusilpo, darbingumas ir budrus domėjimasis kalbos dalykais liko tie patys, atmintis gera (priminė man ir aną nelemtą *fundus licet*). Sužinojęs, kad švietimo ministerija pasiūlė man eiti vyresniojo valdininko ypatingiems reikalams pareigas ir kad aš jau sutikau tą vietą užimti, J. Jablonskis, kiek patylėjęs, pasakė:

— Sveikas manai biurokratu tapti, karjerą daryti? Nepatariu. . . nepatariu. . . Dėstyk, kaip dėstęs, kalbas ar ką kita.

Jo patarimo paklausiau ir tą pačią dieną atsisakiau nuo tuščių, nors ir skambiai pavadintų, pareigų ministerijoje.

Paskutinį kartą mačiau J. Jablonskį trumpą laiką prieš jo mirtį. Jis pats mane išsikvietė, paskyrė valandą, kada turiu ateiti. Radau jį sėdint fotely ir vartant mano parašytą ir ką tik iš spaudos išėjusį lotynišką vadovėlį. Retas kuris sakinytis nebuvo J. Jablonskio atžymėtas kaip netikęs — ar sakinio struktūros, ar nevykusio žodžių parinkimo atžvilgiu. Liepė ant ram leidime visas jo pastebėtas klaidas ištaisyti.

Daug dar ką būtų galima pasakyti apie Joną Jablonskį, apie šitą kuklų žmogų, nenuilstamą darbininką, nuveikusį milžinišką darbą mūsų rašomosios kalbos srityje. Išsamiai apie J. Jablonskį pasakoja doc. J. Palionis gražiai parašytame įvade į rinktinių raštų pirmąjį tomą. Iš to įvado matom, kokį sunkų gyvenimo kelią nuėjo J. Jablonskis: mokinukas Naujamiestyje, gimnazistas Marijampolėje, studentas Maskvoje, sekretorius Marijampolės teismo raštinėje, mokytojas Mintaujoje, mokytojas Taline, įnamis Žeimelyje, tremtinys Pskove, skurdžius Šiauliuose, „Vilniaus žinių“ ir „Aušros“ draugijos leidžiamų knygų kalbos taisytojas Vilniuje, mokytojas Panevėžy, mokytojas Bresto, Gardino ir Veližo gimnazijose, mokytojas-tremtinys Voroneže, pedagogas Vilniuje, mokytojas ir profesorius Kaune. Iš tiesų, žmogus tas buvo ir vėtytas ir mėtytas. Bet sunki gyvenimo našta nepalaužė J. Jablonskio, jis nuo mažens iki senatvės ir mirties liko optimistas ir humanistas, ir tikrai laimingi tie, kas jį pažinojo,

bendravo su juo, mokėsi iš jo, sėmėsi geros nuotaikos, meilės darbui ir paniekos tuščiai garbei bei karjerizmui.

Ir dar daugiau būtų nuveikęs J. Jablonskis, jei jam būtų lemta gyventi ir dirbti mūsų, tarybinės santvarkos, laikais, kada turim visas sąlygas ramiai dirbti mokslo darbą, nesirūpinant duonos kąsniu, nesiblaškant tarp Talino ir Gardino, tarp Panevėžio ir Veližo.

Tegu šviesios J. Jablonskio asmenybės atminimas neišdyla mūsų širdyse!
